

VERNIEUWING ARTIS - VEEL MEER DAN EEN DIERENTUIN!

Figuur 1. masterplankaart ARTIS - niet als blauwdrukplan maar als 'weekend perspectief' (uit: Masterplan ARTIS 2030, H+N+S Landschapsarchitecten)

TRANSFORMATIE OP GEBIEDSNIVEAU: ARTIS bestaat al meer dan 180 jaar, en is als stadspark sterk vervlochten met de stad Amsterdam. Het verrees in 1838 in de Plantagebuurt, waar het tot een romantische 19e-eeuws park uitgroeide en een broeiplaats werd voor natuur en cultuur. Steeds veranderende nieuwe opvattingen over de relatie mens - natuur deed de dieren aantallen eerst fors toenemen om in de 21e eeuw juist weer af te nemen. Maar ook deed de tijd paden verspringen, werden verblijven vergroot en werden nieuwe gebouwen gerealiseerd die soms ook weer werden gesloopt. Kortom, het ARTIS park is eigenlijk altijd in beweging.

Één van de constanten bestaat uit de bezoekers, die al jarenlang contact zoeken met de natuur middenin de stad. Zij zijn nieuwsgierig naar andere wezens en verhalen over de natuur, en willen tot rust komen temidden van, bijzondere sier- en eetbare beplanting en waterpartijen. ARTIS als dierentuin, is zich zeer bewust van de rol die hij speelt in de stad en daarbuiten. Hij zit vol vragen over zijn eigen toekomst. Hoe kan hij meer ruimte creëren voor de dieren, maar ook meer biodiversiteit realiseren, ruimte voor waterberging en duurzame opwekking van energie? En dat in een klein park vol met monumentale gebouwen, paden en bomen...

Sinds enkele jaren wordt op ARTIS weer nagedacht over het Park als geheel en de toekomst ervan. Volgens historicus en tot een paar jaar terug tevens ARTIS-hoogleraar Erik de Jong is dat sinds de tijd dat Springer ARTIS adviseerde niet meer écht gebeurd. Het nadenken over de toekomst van ARTIS als belangrijke groene ruimte ingebed in de stad, rekening houdend met de veranderende rol en positie van een dierentuin in de huidige tijd, is sinds 2020 gestold in een masterplan voor de periode tot 2030. Onder de vorige directeur (H. Balian, 2003-2017) startte ARTIS met het fundamenteel nadenken over de vernieuwing. Samen met Michael van Gessel stelde Erik de Jong de zogenaamde ARTIS-principes op als hand-

vatten voor het herontwerp van het parkdeel. De inspanningen van De Jong en Van Gessel, met in hun kielzog ontwerpers als Landlab, Thijs de Zeeuw en Mathieu Derckx, vertaalden zich in een eerste kwaliteitsslag van een aantal verblijven en buitenruimten. Denk aan de heringerichte Papegaaienaan en het openbaar toegankelijke Artisplein met museum Micropia. Of het nieuwe Olifantenverblijf. Dit alles bijgehouden door de nieuwe bestrating van bruingele klinkers en zorgvuldig gekozen inrichtingselementen in bedekte kleuren ('ARTIS grijs en groen'). De huidige directeur Rembrandt Sutorius gaat ondertussen driftig verder met de onder directeur Balian ingezette kwaliteitsslag. Dat moet ook want wat is een dierentuin nog in deze

tijd? Hoe verhoudt zij zich tot de veranderende maatschappij? Vanuit dierenwelzijn is de laatste jaren een ontwikkeling zichtbaar naar minder, minder verschillende en minder grote dieren. Dit leidt tot steeds grotere verblijven met menging van verschillende dieren in een natuurlijker omgeving en met een groter accent op educatie plus een sterkere relatie met bedreigde soorten en fok-/uitzetprogramma's. ARTIS is daarbij veel meer dan een dierentuin alleen, maar ook arboretum, kunstcollectie, podium voor debat. En met maar liefst 4 musea: van het allergrootste in het Planetarium tot het allerkleinste leven in Micropia en van de grote levensvragen in het Groote Museum tot het zojuist ingrijpend gerenoveerde Aquarium (oplevering 2025).

Zowel het net vernieuwde Aquarium als het een paar jaar terug heropende Groot Museum is een van de vele rijksmonumenten die ARTIS beheert. Dat doen zij heel serieus. In 2025 werd bekend dat ARTIS genomineerd is voor het predikaat 'Meesterrestauratie' voor de vernieuwing van het Aquarium. Dit past in een groter geheel. Eveneens in 2025 is aan ARTIS als professionele monumentenorganisatie de POM-status toegekend door het ministerie van OCW. Het is een erkenning voor de jarenlange deskundige bijdrage aan het beheer en het behoud van de monumenten en het cultureel erfgoed in het park. Daarnaast is in 2024 vanuit de Erfgoeddeal ondersteuning toegekend voor de aanpak van de omgeving van het Aquarium.

Er gebeurt dus veel en ook veel goeds, met aandacht de erfgoedwaarde en de eisen van deze tijd. Maar dat gaat niet vanzelf. ARTIS kent een zeer grote dynamiek. Het is een echte 'hands on'- organisatie, die veel gedaan krijgt. Dat is een geweldige kwaliteit. Maar in die dynamiek en projectgerichtheid schuilt ook een valkuil. De continue uitdaging voor ARTIS is om deze energie goed te kanaliseren en te zorgen dat alle deelprojecten inhoudelijk goed met elkaar sporen en ook goed ingebed zijn in het grotere plaatje. Voorkomen moet worden dat projecten - inhoudelijk en ruimtelijk - niet goed op elkaar passen. Daarbij is ARTIS ook een dynamische organisatie waar continu personele wisselingen plaatshebben op belangrijke posities. Dat maakt het nodig om bepaalde zaken vast te leggen en kennis over te dragen, omwille van continuïteit in ruimte en tijd.

Om te kunnen sturen op een kwaliteitsvolle transformatie van de oudste dierentuin van NL zijn twee zaken cruciaal:

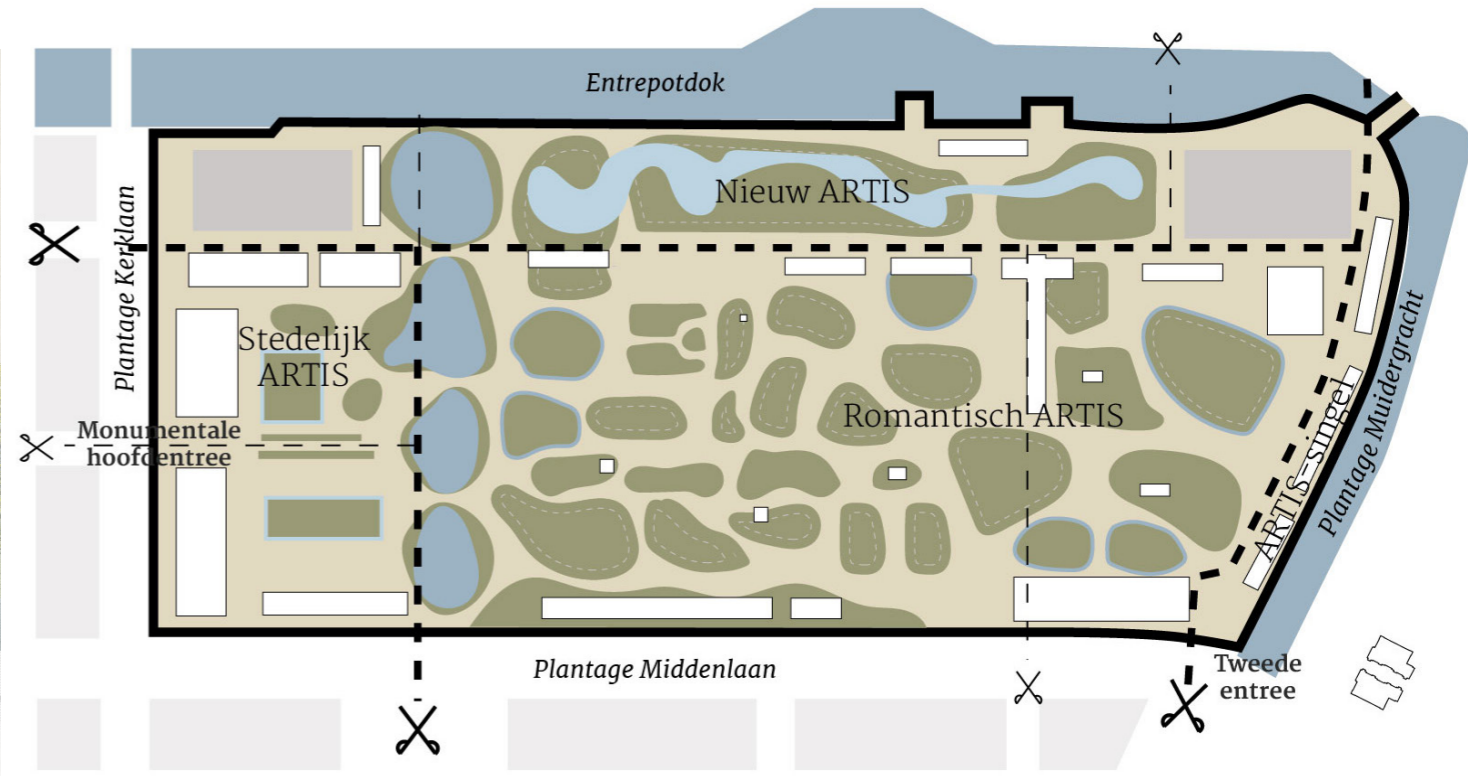
1. ARTIS heeft al jaren een eigen interne 'welstand', de Jour Fixe, die een vaste vergaderdag kent. Eens per maand worden in dit Q-team alle relevante (ruimtelijke) zaken besproken. Deze Jour Fixe bestaat uit een architect, landschapsarchitect, tentoonstellingsarchitect en een specialist op het gebied van visuele 'branding' en communicatie en adviseert rechtstreeks aan de directie, als een soort 'geweten' van ARTIS.

2. Daarnaast is zes jaar geleden een ruimtelijk masterplan voor de periode tot 2030 (en daarna) opgesteld, als toetsingskader. Dit masterplan stoelt op gemeenschappelijk gedeelde waarden en ambities en vormt het beoordelingskader voor individuele deelprojecten. Zo hebben de geformuleerde ARTIS missie en visie een vertaling gekregen in een ruimtelijk kader waarmee ARTIS en haar adviezers gericht de vernieuwing van het park kan sturen.

Er wordt hierbij steeds op meerdere borden tegelijk geschaakt, en gewerkt aan vernieuwing van de tuin op korte en langere termijn.

Figuur 2. Ontwerpvisual vernieuwd Artisplein (Michael van Gessel / H+N+S Landschapsarchitecte., met de nieuwe entree v/h gerenoveerde Groot Museum (Merk X)

Figuur 3. Geabstraheerde schets van ARTIS als geheel met onderscheid tussen verschillende deelgebieden gebaseerd op cultuurhistorische analyse (uit: Masterplan ARTIS 2030, H+N+S Landschapsarchitecten)

De renovatie van het Aquarium is ontworpen door: OTH Architecten, in samenwerking met Verlaan & Bouwstra Architecten en VB Erfgoed en Architectuur

Figuur 4. visual van het nieuwe Salmplein met waterspelelement bij het Aquarium (opening juni '26) - het Aquarium krijgt een omlijsting van 'raingardens' voor de berging van regenwater. Het Salmplein wordt in de toekomst een openbaar stadsplein, net als het Artisplein, als kado voor de inwoners van Amsterdam. De watertuinen zijn een knipoog naar de tuinstroken die er ooit in de historische situatie lagen (ontwerp: H+N+S Landschapsarchitecten)

In 2025 opende de herbestemde voormalige dierenverblijven van de Moeflonstal en het Duivenhuis haar deuren, beide rijksmonumenten die al jaren niet meer voldeden als verblijf. De monumentale Moeflonstal is nu een speelplek voor peuters en het Duivenhuis kreeg een horeca functie met bijpassend terras onder een nieuwe overkapping. En op 13 juni opentde het geheel gerenoveerde Aquarium haar deuren, met een geheel vernieuwde buitenruimte.

Tegelijkertijd worden er op dit moment plannen gemaakt voor nieuwe dierverblijven zoals de pinguïns en de primaten. Dit soort projecten gaat relatief snel bij ARTIS, van eerste idee tot uitvoering. Er wordt echter tegelijkertijd ook op strategisch niveau nagedacht over een aantal grote opgaves in de randen van ARTIS, waar het ook gaat over de relatie met de stad, zoals de omgeving van het Aquarium met een tweede openbaar stadsplein (het Salmplein) of de complete vernieuwing van het ARTIS entreegebied. Aan het nieuwe Entreegebied wordt gewerkt door een breed team met Office WinHov, studio Donna van Milligen Bielke & Ard de Vries aangevuld met H+N+S. Dit soort strategische projecten vergen natuurlijk meer tijd.

Met het masterplan als kader kan bij al deze opgaves gericht door de schalen heen doordacht aan het park doorgesleuteld worden: 'van stoel tot stad' of in geval van ARTIS van speelplek en dierverblijf tot aan het Salmplein als cadeau voor de stad en een nieuw entreegebied. Ofwel, renovatie op gebouwniveau én op gebiedsniveau.

De ambities van ARTIS op het gebied van bijv. duurzaamheid, dierenwelzijn en publieksbeleving vragen veel ruimte, die er feitelijk niet is. ARTIS kan niet meer groeien, behalve op het parkeerterrein (waar ook op gestudeerd wordt). Uitgangspunt is het begrensde park van 13 hectare in hartje Amsterdam met maar liefst ruim 700 monumentale bomen, 26 Rijksmonumentale objecten en soms eeuwenoude padenstructuren. Dit vraagt om veel creativiteit en inventiviteit. Ook is het nodig om keuzes te maken. Het masterplan toont deze keuzes op overzichtelijke wijze en voorziet in een tijdspad om geleidelijk de ambities te verwezenlijken.

Ondanks dat er de laatste jaren al veel is gebeurd en veel is bereikt zijn er nog steeds onafhankelijke en kwalitatief ondermaats delen te vinden op ARTIS. Met name in de achtertuin is nog sprake van een zeer onlogische routing en is nog niet overal de ARTIS-klinker toegepast. Daarnaast staan er door het hele park prachtige monumentale gebouwen die momenteel onbenut blijven. In ieder geval de begane grond zou overal een publieke functie moeten huisvesten. Daarvoor moet de bezoeker nog even geduld hebben. Maar op 13 juni 2026 kan de bezoeker het nieuwe Aquarium zelf zien en beoordelen of het het predikaat 'Meesterrestauratie' verdient.

Figuur 5. Aan het monumentale Duivenhuis is door Atelier Front een -reversibele- houten constructie toegevoegd die deels dak is voor het overdekte horecaterras en deels balkon voor het vergaderzaaltje op de 1e etage // foto: Max Hart Nibbrig

Figuur 6. Het voormalige Duivenhuis heeft nu een functie als poffertjestent (BG) en vergaderlocatie (boven); de houten constructie verwijst naar de historische situatie - ontwerp: Atelier Front i.s.m. H+N+S // foto: Max Hart Nibbrig

De renovatie van het Duivenhuis en de Moeflonstal is gedaan door Cor Bouwstra, Verlaan & Bouwstra Architecten

Figuur 7. De voormalige Moeflonstal direct naast het Duivenhuis stond jaren leeg maar heeft sinds 2025 een functie als peuterspeelplek // ontwerp: H+N+S Landschapsarchitecten) foto: Max Hart Nibbrig

VERNIEUWING ARTIS - DEELPROJECTEN - H+N+S

DUIVENHUIS EN MOEFLONSTAL

Figuur 8. De voormalige Moeflonstal en het naastgelegen Duivenhuis - beide een rijksmonument - stonden jaren leeg omdat ze niet meer voldeden. In 2025 zijn beiden getransformeerd en hebben een functie voor het publiek gekregen // ontwerp: H+N+S Landschapsarchitecten) foto: Hans van der Meer (2025)

REGENTUINEN AQUARIUM

Figuur 9. De omgeving van het Aquarium wordt geheel vernieuwd: in de eerste fase aan de voorzijde is de verharding zo aangelegd dat regenwater in de aanliggende groenvakken kan infiltreren. Ook zijn groenstroken aan de straatzijde terugbracht, voor het beeld en als wadi's voor wateropvang - ontwerp: H+N+S

SALMPLEIN

Figuur 10. De omgeving van het Aquarium is geheel vernieuwd, het Salmplein met zijn nieuwe fontein is de attractie in de achtertuin waar in toekomst zich ook horecaterrassen aan de Plantage Muidergracht zullen vestigen. - ontwerp: H+N+S

DE GROENE BIES

Figuur 12. In de tuin van ARTIS was er tot voor kort een heel harde scheiding tussen het merendeel van de verblijven en de paden met de bezoekers. De paden tot tegen de verblijven zorgden voor overlast voor de dieren, wat vanuit dierenwelzijn ongewenst is. Door een smalle groenstrook te ontwerpen is een drieklapper gerealiseerd: 1. het groenperk houdt bezoekers op 'afstand en geeft zo de dieren meer privacy, 2. het groenperk loopt visueel door waardoor het hek minder opvalt en minder leesbaar is als kooi, het verblijf is nu mooi groen 'afgebied' en 3. het 'tegelwippen' is onderdeel van de strategie van ARTIS voor duurzaamheid en klimaatadaptatie. Ontwerp: ARTIS/H+N+S Landschapsarchitecten // foto's situatie nieuw: Hans van der Meer

GEVELTUINEN STADKANT

Figuur 11. In het masterplan ARTIS 2030 is voorgesteld om de 19 eeuwse gebouwen aan de rand van ARTIS consequent te voorzien van een geveltuin en het hek weg te halen ('gebouw = hek'). De straat vergroent hierdoor en oogt vriendelijker, het levert een bijdrage aan de klimaatadaptatie en de gebouwen komen als het ware in de tuin te staan: de tuin loopt door tot aan de straat, in plaats van dat de tuin pas begint aan de achterzijde van de stadspaleizen van Groot Museum, ARTIS Bibliotheek of Aquarium. Boven: bibliotheek, onder: Groot Museum. Ontwerp: H+N+S Landschapsarchitecten // foto situatie nieuw: Hans van der Meer

UITBREIDING ARTISPLEIN

Figuur 13. In het masterplan ARTIS 2030 is voorgesteld om de 19 eeuwse gebouwen aan de rand van ARTIS consequent te voorzien van een geveltuin en het hek weg te halen ('gebouw = hek'). De straat vergroent hierdoor en oogt vriendelijker, het levert een bijdrage aan de klimaatadaptatie en de gebouwen komen als het ware in de tuin te staan: de tuin loopt door tot aan de straat, in plaats van dat de tuin pas begint aan de achterzijde van de stadspaleizen van Groot Museum, ARTIS Bibliotheek of Aquarium. Boven: bibliotheek, onder: Groot Museum. Ontwerp: H+N+S Landschapsarchitecten // foto oude situatie: Hans van der Meer//foto oude situatie: Olga en Peter/Flickr